Татјана Богојевић
Библиотека Матице српске
tatjanabogojevic71@gmail.com

02:929 Обрадовић С.
027.9(497.11)"1856/2021"

СТОЈАН ОБРАДОВИЋ И УЖИЧКО ЧИТАЛИШТЕ: НАКОН 165 ГОДИНА

Сажетак: Ове године навршава се 165 година од оснивања Ужичког читалишта, чији оснивач је био Стојан Обрадовић. Био је правник по струци, али је уложио много енергије у опис нарави и људи 19. века, чувајући обичаје и предања ужичког краја. Стога је приказан његов рад, али и само оснивање читалишта, руководство приликом оснивања, прва правила које је одобрило и Министарство просвете, обавезе библиотекара у читалишту и значај које је читалиште имало за Ужичане. Читалиште је у том периоду утицало на културу града а бројни суграђани стицали су знања и искуства и управо ту. Размењивали су важне информације, анализирали дневну штампу, образовали се, одлазили да се образују даље у другим градовима и враћали се да нова знања пренесу на своје суграђане.

Кључне речи: Стојан Обрадовић, Ужичко читалиште, Ужице, образовање.

1.

Међу знаменитим Ужичанима, било да су ту рођени, или су свој допринос дали радећи у овом граду, издваја се и Стојан Обрадовић. Иако је био правник по струци, много енергије уложио је у опис ужичког краја, опис нарави и изгледа људи у 19. веку, као и чување обичаја и предања. Овом приликом, у тренутку када се навршава 165 година од оснивања Ужичког читалишта, подсећамо на његов живот и рад и истичемо његову улогу у самом оснивању ове важне институције.

Рођен је у Богатићу, код Шапца, 1817. године. Основну школу похађао је код учитеља Радована Пантелића. Од 1842. самоиницијативно је учио периодологију, мудрословље, филозофију, права, реторику и поезију – по постојећем школском

програму и формално положио испит пред комисијом, као и немачки језик. Службовао је у многим местима Србије. Био је практикант у Шабачком суду (1834–1835), војни писар у Бадовиначком шанцу (1835), писар Мачванског среза (1835–1839) када је шест недеља провео у канцеларији Томе Вучића Перишића, писар Начелства Подринског округа (1839–1940), Начелства шабачког (1840–1842), секретар Окружног суда у Шапцу (1843. и 1845), Лозници (1844), Крајинског округа (1845–1848), судија Шабачког првостепеног суда (1849–1852), секретар првостепених судова у Смедереву, Ужицу и Ваљеву (1852–1860), председник Окружног суда у Ћуприји (1861–1865), где је и пензионисан. Често је због службе мењао место боравка, па га је тако посао и довео до Ужица, где је био судија, али и свестран културни посленик. Умро је 1878.

Обрадовићева жеља за знањем, учењем и схватање важности и значаја књиге евидентна је у најранијем периоду његовог живота. У мемоарима под називом „Живот прикљученија Стојана Обрадовића” или себе самога опис из 1869. и 1879. (објављени у часопису *Уставари*, 1960, у бројевима 13 и 14), поред приказа занимљивих догађаја и историјских података, показује да је у време када је рођен, у Богатићу постојала црква и школа – у којој су се највише науке тог доба предавале. У школу је пошао 1925. и слушао све предмете који су тада били актуелни, па је врло рано постао судски практикант. Та школа стајала је под „нарочитим закриљем најизображенијега онога доба, домородца Србина, Господара Јеврема Обреновића, губернатора од три округа: Шабачког, Ваљевског и Подринског”.[1] Након рада као практикант, кнез Милош Обреновић послао га је за деловодитеља војске на Прудове Дринске, у Бадовиначки шанац, где су чували народ од навале босанских Турака. Након много борбе и напорног рада, када је дошло мирније доба и 1841. година, Обрадовић је желео да додатно усаврши науке. Учио је све за шта је имао прилику до нове буне, 1842. године, чији организатор је био Тома Вучић Перишић. Према речима Обрадовића, Перишић је био велики бунтовник, који је заузео диктатуру над престолом српским и над

1 Стојан Обрадовић, „Живото прикљученија Стојана Обрадовића или себе самога опис”, *Уставари*, бр. 13 (јул–август 1960): 1.

војском целом и светио се владајућој династији, свештеницима, кметовима, трговцима. Описујући то време, Обрадовић описује и мучење Ужичана, посебно Јована Мићића, начелника и најзаслужнијег Србина.[2] Наводи да је он био изузет из тога јер је био војни писар а да се мудро држао закона и своје заклетве, тако да се никада у буне није мешао.

Иако није завршио велике школе, истакао се својим широким образовањем, бавио се књижевним и историографским радом. Проучавао је историју шабачког краја, ужичког и неготинског, прикупљао народне умотворине, преводио. Превео је са руског језика књигу *Девојачке шетње и погледи или Лабиринс женских лукавстава*. У рукопису су остали његови радови: *Грађа србске историје*, *Споменици српско-турског рата*, *Сујеверне народне приповетке и предања*, *Бој Херцеговаца с Турцима под војводом Вукаловићем 1861. и 1862*, *Економско-политичко наше стање*, *Природослов*, *Четири дела театрална* итд. Склон писању и причи, сарађивао је и у периодици тог доба. Дваадесет година био је редовни дописник *Српских новина* (1834. до 1864), уредника Милоша Поповића, где је писао о Старом Влаху, Бањи Ковиљачи, устаничком старешини Пеци и др. Осим тога, текстове је слао и у *Световид* (1858–1862, 1867), где је објавио „Песму о разорењу градова Сокола и Ужица” (1863). Био је сарадник *Гласника Српског ученог друштва* (1858, 1872). Одржавао је везе са Друштвом српске словесности (од 1864. године Српско учено друштво), а као врло значајна истиче се и његова преписка са Вуком Стефановићем Караџићем.

2.

Обрадовић се заинтресовао за старине и народне обичаје, а када је о књижевности реч велики простор дао је управо Ужичанима. Поред грађе за историју народа Подринског округа (1813–1834) и описа живота бројних заслужних Срба из тог краја, нарочито значајних устаника (1804–1815),[3] написао је

2 Исто, стр. 27.

3 *Право, правда и правосуђе у Подрињу*, ур. Златија Ђукић-Вељовић (Шабац: Окружни суд, 2000), 749–750.

историјско-етнографско дело *Описаније окружја ужичкоī*,[4] које говори о људима у овом крају, њиховом животу, обичајима, интересовању за народне песме и гусле као и *Костреш-харамбашу*, дело засновано на легенди и предањим (1863).[5] Из више народних прича направио је интересантну романтизовану биографију у којој Костреш другује са историјским личностима свог времена. Како је познато из историјских извора и литературе, у ужичком крају певало се често о Косову, о српским јунацима, нарочито хајдуцима. На тај начин народ је показивао отпор и став о непокорности, негујући култ према слободи, јунаштву. Обрадовић није пропустио да опише ни флору, ни фауну овог краја. „Уз једну доста добру карту, која се појавила у прилогу рада, ово је био покушај аутора да уђе у све сфере живота становништва округа ужичког: и српског и турског, односно и хришћанског и муслиманског. Осим Вукових радова, мало је било путоказа како треба саставити монографију једног краја, па су нека лутања Ст. Обрадовића последица стања науке у том времену”.[6] Како наводи Милутин Пашић, управо је Стојан Обрадовић, у другој половини 19. века забележио да „Ужичани сматрају хајдуковање за највеће јунаштво а да се управљају по старим песмама које славе хајдуке (…) Тако се и нашао међу сакупљачима народног стваралаштва у ужичком крају а прикупљао је народне легенде и анегдоте на подручју Златибора”.[7] У овој биографији провлаче се приче о три значајне породице: кнеза јабланичког, кнеза граховског и кнеза Рашковића. Дело је извођено и у позоришту а имало је два издања за живота писца. Значајно је што је Обрадовић указао, пре Милана Ђ. Милићевића, на велики утицај хајдучких песама на људе овог поднебља, запажајући добро да су склони приповедању, јер где год се састану воле причу.

4 Пет табака које је о обичајима написао поднео је Ученом друштву на оцену, која је била позитивна па је *Описаније* први пут штампано у *Гласнику Друштва српске словесности*, 1858. године, у броју 10.

5 Ова два значајна дела *Костīреш-Харамбашу* и *Описаније Округа ужичкоī* приредио је за штампу, уз пропратне коментаре и белешке, Видан Николић, 1987.

6 Стојан Обрадовић, *Описаније округа ужичкоī*; *Кострешхармбаша*, прир. Видан Николић (Титово Ужице: Историјски архив, 1987), 5.

7 Милутин Пашић, *Књижевност ужичкоī краја* (Ужице: Народна библиотека, 1991), 62–63.

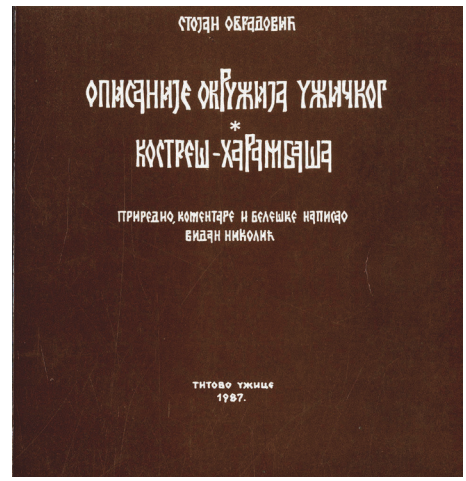

У живот града Ужица био је укључен вишеструко, не само кроз писање и рад у суду. Установио је читаоницу са фондом и театар позориште, о чему и пише у свом животопису. Без обзира на то како се звала (читаоница, читалиште, књижница) њен значај у датом тренутку оснивања је огроман. Читалиште је основано на иницијативу омладине, из редова грађанства и чиновника, а по угледу на друга места у Кнежевини Србији, а у првом реду Београда. Он има највеће заслуге за почетак рада Ужичког читалишта, а у моменту оснивања био је члан Окружног суда. „Не само угледањем на друге, веће градове, већ и по потреби, далеке 1856. године, 'вићенији' житељи града Ужица основаше читалиште. Са истинским усхићењем Стојан Обрадовић обавештава родоначелника наше културе, Вука Караџића, да је у 'Окружиу ужичком тешким трудом и настојавањем читалиште завео'. А само једну деценију раније основано је Београдско читалиште, узор другима”.[8]

Познате су чињенице да је на оснивачкој скупштини, 6. августа 1856. године (по старом календару – на Преображење), у присуству великог броја грађана донета једногласна одлука да се у Ужицу формира читаоница са називом Ужичко читалиште. Није познато које су личности говориле на скупу, ни какав је био ток дискусије. На састанку је изабрано руководство читаонице, и то: за председника Гаврило Поповић, протојереј, за управитеља Стојан Обрадовић, члан Окружног суда, а за деловођу Ђорђе Димитријевић. На истој конференцији изабрани су почасни чланови читаонице: Миливоје Јовановић, окружни начелник, Милан Кањевић, председник Окружног суда, а за покровитеље: Миљцо Трифуновић, члан Државног савета и епископ ужички

8 Слободан Радовић, „Уместо предговора”, у: *Ужичко читалиште* (Титово Ужице: Народна библиотека „Едвард Кардељ”, 1983), 3.

Јоаникије.[9] Како се наводи, изгледа да је Ужичко читалиште дуго било и најпосећеније место у граду. „Тамо су долазили судије, професори, трговци, свештеници, занатлије, ђаци. Беседе су биле најчешћи облик рада. Читалиште је помно пратило догађаје и било у жижи идејних струјања”.[10] Намена читалиште била је да се људи жељни знања окупљају и читају разне књиге и новине, како би дух и срце изображавали.

3.

У једном од писама Вуку Караџићу (1. фебруара 1859), Стојан Обрадовић истиче своје заслуге, наводећи да 25 година савесно служи свом отечеству; да је од 1834. до 1837. године као сресқи писар и са оружјем у руци од лопова босански Кордон чувао и са овима се на Кордону више пута пушкарао; претрпео је велика гоњења невин само зато што је био веран фамилији Обреновића и као најважнију: „истиче своје заслуге на ширењу културе и просвете у заосталом ужичком крају. Подвлачи да је у ’окружиу ужичком тешким трудом и настојавањем Читалиште завео, ову са нужним књигама и картама снабдео’. По свој прилици, Стојан Обрадовић је урадио прва правила Читалишта”.[11]

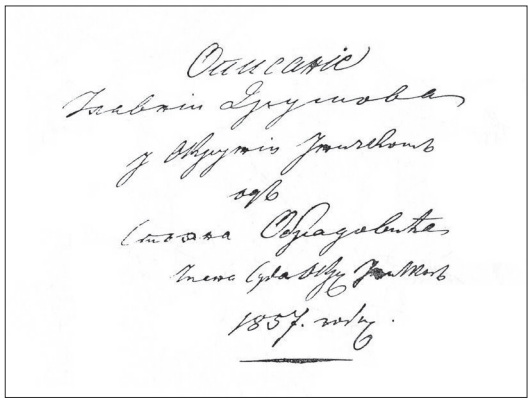

У тим правилима установљено је да редовни чланови плаћају годишње чланарину у износу од једног дуката, а почасни чланови да дају новчане прилоге. Циљ је био да се на тај начин набављају књиге, дневна и недељна штампа, као

9 Стеван Игњић, *Ужичко читалиште* (Титово Ужице: Народна библитека „Едвард Кардељ”, 1983), 6.

10 Слободан Радовић, „Уместо предговора”, у: *Ужичко читалиште* (Титово Ужице: Народна библиотека „Едвард Кардељ”, 1983), 3.

11 Стеван Игњић, *Ужичко читалиште* (Титово Ужице: Народна библитека „Едвард Кардељ”, 1983), 7.

и неопходни инвентар. „Интересантно је напоменути да се у правилима предвиђа набавка скоро свих дневних листова, који су тада излазили у Кнежевини Србији, а у првом Реду: *Срӣских новина*, *Световида*, *Шумадинке, Ратара*, *Научноӣ листа*. Сем периодике, Читалиште је почело рад са одређеним фондом књига, које се чувају у „рафовима стаклом затвореним. Нису нам познати наслови првих књига Ужичког читалишта, ни начин њихове систематизације. Наравно, Стојан Обрадовић није био ближе упознат са библиотекарством. Он је евидентирао књиге и периодику према своме нахођењу".[12] Тако је у једном члану наведено да библиотекар мора уредно водити инвентар књига и списак поклона, да би требало да издаје члановима књиге и дневну штампу а да новине не може нико из Читалишта добити док их други и трећи број не замени. Сваки члан имао је право довести још неког у Читалиште. Било је забрањено правити неред, а организоване су дискусије у просторијама Читалишта.

Министарство просвете и црквених послова пажљиво је пратило садржај његових правила. Иако увиђају велики значај ове установе у културном животу града и формирању његовог јавног мњења, прва примедба највише просветне власти односила се на назив правила. „Због полезног разликовања, дакле, сходније би било акт дружине назвати, н. п. „Устројеније Читалишта Ужичког". Неопходно је одређеније дефинисати функцију почасних чланова у раду Читалишта. У истој организацији, „колегији", не могу „постојати" председник и управитељ, „по чем оба ова назива садрже једну исту мисао". Министарство просвете предлаже најрадикалније измене на печату. Симболични знак античке богиње мудрости Минерве треба заменити „сходнијим знаком уз етим из христијанства". Избор дневне штампе не може се у правилима тачно одредити. Број периодике зависи од материјалне могућности ове културне институције. Такође, неопходно је изменити у правилима члан који говори о избору донатора, мецена".[13] Ипак, правила Ужичког читалишта одобрена су после годину дана. Министарство просвете и црквених послова дало је сагласност на њихову садржину, 19. новембра 1857. године, а

12 Исто, стр. 7.
13 Исто, стр. 10.

одобрило их је Министарство унутрашњих послова, 16. децембра 1857. године.

Читаоница је била смештена у кући Милана Каљевића, председника Окружног суда и трговца, а при „Читалишту" је основана и прва позоришна група у Ужицу. „Театрално одруштво", које је организовало приредбе (сијела) са сценским приказивањем драмских дела а приход са позоришних представа одлази у финансијски фонд читаонице. Из једног писма Максима Евгеновића руководству Читаонице, 2. октобра 1857. године, сазнаје се да је читаоница успешно радила. На годишњој скупштини, 29. септембра 1857. године, у реферату управе, саопштен је податак да читаоница има 100 чланова, да се у књижном фонду налази 200 књига и да у друштвеној благајни има 150 дуката основног капитала. Грађани Ужица окупљају се у приличном броју у просторијама Читаонице. А с времена на време уочава се и присуство појединих угледнијих Муслимана из чаршије. „У празничне дане и кад пошта долази свагда је пуно своји чланова. Од 1858. године финансијска средства Читаонице повећавају се на износ од 15000 гроша. Књижни фонд је комплетиран са неколико стотина књига. У циљу набавке књига, часописа и географских карата, управа Читаонице обраћа се Ужичанима, који живе у Београду, тражи материјалну помоћ. Из јавне захвалности добротворима у „Српским новинама", сазнајемо да је највиша научна установа у Кнежевини Србији".[14]

Није мала заслуга за Ужице све што је Стојан Обрадовић урадио. Чак и да је само основао Читалиште било би довољно да га поменемо, јер из Читалишта свакако произилази све друго везано за развој града. Но, његова заслуга је и већа јер пишући о неком крају, скупљајући грађу, описујући нарав људи и обичаје, чувамо сећања, упознајемо његову културу и историју. Како наводи и Видан Николић, „у времену кад се Вук Караџић борио да представи нашу националну културу ученој Европи, Стојан Обрадовић је у том романтичарском периоду покушавао да Ужице приближи Србији".[15] И успео је, не само да Ужице при-

14 Исто, стр. 11.

15 Стојан Обрадовић, *Опйсаније окружија ужичкоī*; *Кострешхармбаша*, прир. Видан Николић (Титово Ужице: Историјски архив, 1987), 6.

ближи Србији већ и много више. Боравећи у Читалишту, Ужичани су стицали знања, образовали се, одлазили да се образују даље и враћали се да та знања пренесу и на своје суграђане.

Литература:

1. Игњић, Стеван *Ужичко читалиште*. Титово Ужице: Народна библиотека „Едвард Кардељ", 1983.
2. Јовичић, Драг. И. „Катанска буна према мемоарима Стојана Обрадовића који су предати државној архиви", *Политика*, 25. окт. 1939, 10.
3. Јовичић, Драг. И. „Себе самога опис Стојана Обрадовића, председатеља суда Оркужија ћупријског", *Политика*, 23. мај 1940, 15.
4. Обрадовић, Стојан. *Описаније окружија ужичкоī*; *Костреш хармбаша*, прир. Видан Николић. Титово Ужице: Историјски архив, 1987.
5. Пашић, Милутин. *Књижевност ужичкоī краја*. Ужице: Народна библиотека, 1991.
6. *Право, правда и правосуђе у Подрињу*. Ур. Златија Ђукић-Вељовић. Шабац: Окружни суд, 2000, 749–750.
7. Радовић, Слободан. „Уместо предговора", у: *Ужичко читалиште*. Титово Ужице: Народна библиотека „Едвард Кардељ", 1983.

Stojan Obradović and The Reading Room in Užice

Summary: This year Reading Room in Užice marks the 165th anniversary of the founding, whose founder was Stojan Obradović. He was a lawyer by profession, but he also invested a lot of energy in describing the character of people and life in the 19th century, preserving the customs and traditions of the Užice region. Therefore, this paper presents his work, but also the establishment of the reading room, the management during the establishment, the first rules approved by the Ministry of Education, the obligations of librarians in the reading room and the importance that the reading room

had for the people of Užice. In that period, the reading room influenced the culture of the city, and many fellow citizens gained knowledge and exchanged experiences and information right there. They exchanged important information, analyzed the daily press, educated themselves, went to further education in other cities and returned to transfer their knowledge to other citizens of Užice.

Key words: Stojan Obradović, The Reading Room in Užice, Užice, education.

Примљено: 30. јуна 2021.
Исправке рукописа: 02. августа 2021.
Прихваћено за објављивање: 03. августа 2021.